

MEDEDELINGEN BLAD

Ampt Epe

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

NO: 31

VERSCHIJNT ONREGELMATIG

januari 1974

"A M P T E P E"

Historische Vereniging gemeente Epe

=====

Voorzitter: G.S.van Lohuizen
 IJsseldijk 12 Veessen

Secretariaat: A.J.Veninga
 Burg.v.Walsumlaan 5, Epe

Penningmeester: C.Stork
 Dellenparkweg 8, Epe
 Giro: 1194015, t.n.v.
 Penn. Ampt Epe

Lidmaatschap: f 5,-- per jaar

MEDEDELINGENBLAD "A M P T E P E"

januari 1974 nr. 30

=====

Abonnementsprijs :
voor leden der Vereniging gratis,
voor niet-leden f 0,75 p.nr.

KOPIJ-BIJDRAGEN graag getikt op formaat van
ons blad, daarbij gebruikte bronnen vermelden en
inzenden s.v.p. vóór de verschijningsmaand (als
regel januari, april of oktober)

Redactieadres:

Mej. P.E.Berkhout, Sparrenlaan 12, Epe,
telefoon 2056

Geschiedenis van Epe 3

Met een zekere schroom voldoe ik aan het verzoek van de Redaktrice om mijn 2 artikeltjes over de "Geschiedenis van Epe" te vervolgen. De schroom komt, omdat ik te weinig van de geschiedenis van Epe weet en ik dus alleen de grote lijnen kan aangeven. Op alle onderdelen en over alle tijdvakken zal een aparte studie nodig zijn. Met de beperking, dat het alleen in grote lijnen kan zijn, zal ik de "Geschiedenis van Epe" aangeven.

In no. 2 van dit blad gaf ik de globale bodem-structuur aan, waarop C.Stork in 5,6,8,11,12,15 en 17 nader is ingegaan, evenals op de eerste bewoning van 2000 j.v.C. tot enkele honderden jaren na Chr. De tweede bewoning komt daarna en in afwijking van de eerste, die geheel op 15 à 20 m.+N.A.P. ligt, vestigen zich nu de bewoners op de vruchtbare Enken en bij de Beekdalen. Hier vormen zich de buurtschappen, die we nu nog kennen. F.Zandstra is in zijn serie Marken daar verder op ingegaan.

In no.3 komen dan de eerste jaartallen en bewaarde berichten over de kerkdorpen Epe, Oene en Vaassen en ik noemde daar het boek van G.Prop "De Historie van het Oude Gelre onder eigen Vorsten" 1963, dat een goede indruk geeft over het leven op het platteland van de Veluwe, dus ook Epe. Ook het zojuist verschenen boek Dr.A.A.Alberts "Leven op de Rand. Uit de geschiedenis van Apeldoorn" geeft over de middeleeuwen op de Veluwe en het leven van de boeren daar een duidelijk beeld. In de geschiedenis van Epe heeft de "Quickborn" een belangrijke rol gespeeld, zoals de "Cannenburg" dat, in nog grotere mate, voor Vaassen deed. Over de "Quickborn" zal t.z.t. een uitvoerig artikel moeten volgen.

In deze tijd beginnen ook de Gilden, zowel de Schuttersgilden als de Armengilden, belangrijke organisaties te worden. Ook daarover moet een aparte studie komen.

Belangrijk in het leven van de bewoners van Epe was natuurlijk de Kerk. In no. 4,5 en 6 heb ik de bouw beschreven van 3 kerken n.l. in midden 12e eeuw, midden 13e eeuw en 15e eeuw. Drie kerken in 300 jaar gebouwd en steeds groter! De laatste is de nu nog bestaande. Voor de betrekkelijk kleine plaats een grote kerk. Het leven werd door de kerk beheerst. Doop, trouwen, sterven, de kerk was er mee gemoeid en iedere zondag kwamen de bewoners uit de hele omtrek voor de morgen- en de middagdienst. Zij, die veraf woonden bleven over. Ook voor bekendmakingen, aankondigingen en dorpsnieuws was de kerk op zondag het middelpunt. Het moet dan ook een zeer bewogen tijd geweest zijn, toen de Hervorming verplicht werd doorgevoerd en Ludolphus Pork van 1592 tot 1598 predikant was, maar er niet in slaagde zich achter de hervorming te stellen, zodat hij in 1598 moest verdwijnen. Zie hiervoor J.W.Oostveen "Velua Catholica", deel I en G.v.d.Zee "Kerkgeschiedenis van Vaassen". Met de komst van Johannes Voskuil (1598 - 1604) was eindelijk de rust weergekeerd in Epe, en was Epe, althans officieel, Hervormd. De "Kerkgeschiedenis van Epe" zal nog eens geschreven moeten worden. En dan zal Franciscus Martinus, predikant te Epe van 1638-1653 uitvoerig beschreven moeten worden, zoals ik in no. 9 reeds vroeg. Deze begaafde predikant, maar ook bekend dichter, correspondeerde o.a. met de schrijver P.C.Hooft en de geleerden Vossius en Barleus. Het zal zeer belangrijk zijn, ook voor de geschiedenis van Epe uit de 17e eeuw, wanneer hier een uitvoerige studie van wordt gemaakt. Wie begint hiermee?

In de 17e eeuw komt naast de landbouw en veeteelt (schapen) de eerste industrie in Epe, n.l. de papierfabricage.

De Oost Veluwe, op de helling tussen de Veluwe en het IJsseldal heeft talloze stroompjes om het water af te voeren. De helling is zodanig, dat wanneer de stroompjes tot beken worden gemaakt, er een waterrad in

kan worden gelegd en vaak meerdere na elkaar. Het water van de beek wordt opgestuwd en boven een water-rad valt het naar beneden. Dit zg. "bovenslagrad" bracht in de molen, via kamraderen, verschillende werktuigen in beweging. Er waren in Epe al enkele waterkorenmolens, maar de komst van de papierfabricage in Nederland eind 16e eeuw brengt op de Oost Veluwe een geheel nieuwe toekomst. In 1591 komt de eerste papiermolen op de Veluwe, in 1593 de eerste in Apeldoorn en Vaassen en Epe volgen spoedig. De bestaande stromen en beekjes worden verlegd en de ene watermolen na de andere wordt gebouwd. De eerste papiermolen in Wissel wordt in 1939 al verkocht. In 1739 waren er in Ampt Epe (Vaassen, Emst en Epe) 31 papiermolens, in 1826 nog 24, daarna werd het minder, o.a. door de komst van de stoommachine. Hoe belangrijk de papierfabricage was, blijkt uit een enkel cijfer uit 1830. Per schip werd door het kanaal aan de Horsterbrug aangevoerd: 110.500 ned.pond lompen en snippers en afgevoerd 53.536 ned.pond papier.

Deze periode van rond 1600 tot 1850 is voor Epe en omgeving zeer belangrijk geweest en vraagt ook weer een uitgebreide studie. Voor Apeldoorn heeft R.Hardonk dit gedaan in zijn "Koornmulleneers, Pampiermaeckers en Coperslaghers" 1968 en ons lid W.Terwel is al jaren bezig met Vaassen, dat op zijn hoogtepunt 21 watermolens telde. (Emst 2 en Epe 10)

Natuurlijk ging het gewone leven in de 17e en 18e eeuw gewoon door, maar ook de verschillende oorlogen. Dit laatste bracht met zich mee, dat er vele malen troepen over de Veluwe trokken, die hun sporen nalieten. Als het rustig ging, was het alleen de last van inkwartieren en hulp bij transport, maar evenzovele malen werd er geplunderd, brand gesticht, vee meegenomen, oogsten vernield en dergelijke dingen. Ook Epe heeft hiervan natuurlijk te lijden gehad.

De "Franse tijd" (De Bataafse Republiek) had weer zijn eigen bijzonderheden. De Gemeente Epe werd gesplitst in 2 delen nl. Epe (Emst) en Oene bleven een Gemeente en Vaassen werd zelfstandig, wat nu nog in het kadaster tot uiting komt. Na de onafhankelijkheid werd dit weer ongedaan gemaakt en kwam Vaassen weer in de Gemeente Epe.

Wordt vervolgd.

G.S.van Lohuizen

De dure Chirurgijn

Tegenwoordig worden we nog al eens geconfronteerd met hoge rekeningen waarvan we ons verbijsterd afvragen of het gevraagde bedrag wel in overeenstemming is met de geleverde prestaties. Consumentenbond e.d. kunnen er dan vaak aan meewerken dat een ten onrechte te hoog gestelde nota tot een wat milder bedrag wordt teruggebracht. Het euvel van te hoog gestelde honoraria is echter niet iets dat alleen van deze tijd zou zijn. Chirurgijn Jan Doues verstond dit kunststukje ook al. In 1732 verschijnt Bartolt Avercamp onder zijn clientele. Bartolt heeft een "swaere quetsuur" aan het hoofd en wordt derhalve door de chirurgijn vakkundig onder handen genomen. De naderhand gepresenteerde rekening liegt er niet om, twintig gulden en twee stuivers is het eindbedrag. Als Bartolt van de schrik bekomen is besluit hij betaling van dit in zijn ogen veel te hoge bedrag maar achterwege te laten. Dit zeer tot ongenoegen van Mr. Jan die ten einde raad de rechter te hulp roept om zodoende betaling af te dwingen. Als het gerecht in de zomer van 1734 in Epe resideert wordt de zaak behandeld. Klaarblijkelijk is het verweer van Bartolt tegen de hoge nota niet geheel ten onrechte geweest. De rechtbank stelt dat twaalf gulden en zes stuivers een gepaste prijs is voor de behandeling van Bartolt's "Quetsuur" en wijst de vordering voor dat bedrag toe.

Recht. Archief Vel. Inv. no. 351

W.Terwel

De begrafeniskosten van Weyntje Decemers

Het is 31 mei 1792. Jan reinders vervoegt zich ten huize van J.B. Haack en meldt zijn huurbaas het overlijden van Weyntje Decemers, woonachtig te Emst in een woning van Haack. Het is Haack meteen duidelijk waarom Jan Reinders hem dit overlijden zo op staande voet komt melden. Een kleine zes jaar geleden heeft hij van de overledene haar huisje met enkele perceeltjes grond gekocht voor de somma van 800 gulden. De koopsom behoefde hij niet uit te betalen, maar wel moest hij Weyntje een jaarlijkse lijfrente uitkeren van 80 gulden en voor haar begrafenis zorgdragen. Hij stelt Jan Reinders dan ook 40 gulden ter hand en draagt hem op voor een passende begrafenis zorg te dragen. Nu dat is Jan wel toevertrouwd. Om te beginnen bestelt hij voor vijf gulden en 10 stuivers een degelijke eikenhouten kist bij Hendrik Pijkeren. Bij het kleden en in de kist leggen komt een mengelen genever op tafel ten bedrage van 11 stuiver. Het wittebrood voor het begrafenismaal komt van de warme bakker Jannes Scholten, met nog vier pont kaas á 4 st. het pond bedraagt zijn nota 9 gulden en 12 stuivers. Met vier pond kaas doe je niet zoveel en daarom wordt er bij Arie van Zuuk nog 16 pond zoetemelkse kaas bijgehaald voor 3 gulden en 4 stuivers. Het smeren van bijna 9 gulden wittebrood vraagt 13 pond boter, geen "Bona" maar toen der tijd nog "echte" boter voor totaal 2 gulden 5 stuivers en acht penningen. Voor bier vervoegt zich Jan bij Hendrik Brouwer, $\frac{3}{4}$ ton dik bier kan hij hier bemachtigen. Inclusief de accijns 5 gulden 5 stuivers en 12 penningen. Deze hoeveelheid is blijkbaar niet voldoende, want ook de Weduwe Gerrit Brouwer kan aan de leverantie deelnemen. Haar bijdrage 1 ton dik bier, netto inclusief 7 gulden en 1 stuiver. Dan zijn er nog enkele bijkomende kosten. De klokluiders hebben kans gezien voor 2 gulden te verteren, de doodgraver ziet zijn moeite beloond met 8 stuivers, terwijl men voor het gebruik van het

doodlaken 12 stuivers verschuldigd is aan Jan van Lohuizen. Voor registratie in het begraafboek vangt de koster nog 16 stuivers. Jan Reinders maakt de kas op en constateert dat hij in totaal 37 gulden, 5 stuivers en 4 penningen heeft uitgegeven. Op 2 juli 1792 doet hij bij Haack rekening en verantwoording van zijn financieel beleid. "Accoord bevonden" verklaart de Heer Haack "en dus over 2 gulden 14 stuivers en 12 penningen."

Originele stukken
uit privé bezit

W. Terwel

Verzoeken om hulp in 1822

Men spreekt wel van "die goede oude tijd" en bedoelt dan meestal dingen of omstandigheden, die gunstig afsteken tegen wat we nu kennen.

Ten bewijze, dat er "toen" ook veel was- en vooral op het gebied van sociale voorzieningen - dat veel zo niet alles te wensen overliet, mogen de volgende verzoeken om hulp dienen, die ontleend zijn aan het oudarchief der gemeente Epe.

Commentaar laten we graag aan de aandachtige lezer over.

Aan Zijn Majesteit de Koning der Nederlanden,
Prins van Oranje-Nassau, Groot Hertog van
Luxemburg, enz. enz.

Willempje Eimbers, wonende in de gemeente Vaassen aldaar in de Buurtschap Dorp, neemt de vrijheid door den nood gedwongen, de troon van Uwe Majesteit te naderen en te smeken om voorziening in hare bekrompen toestand.

De adressante neemt verder de vrijheid Uwe Majesteit onderdanig respect te kennen te geven, dat zij voor dezen met een gezond en redelijk sterk lichaamsgestel begaafd, door hare handenarbeid de kost won, en in haar verdiende dagloon de vervulling harer geringe behoeften

vond, dat zij door toeval haar hand verbrand hebbende en voor eenige tijd een verstijving in de ellebogen gekregen hebbende haar voor het grootste gedeelte voor het gebruik van haren armen beroofd heeft en ongeschikt tot de gewone arbeid maken, dat de geringe daghuur waarop zij thans uit hoofde van vermindering harer ledematen, als haar het verigten van de meeste arbeid te eene male belettende aanspraak mag maken, niet voldoende is om hare noodwendige behoeften te bestrijden.

Redenen, waarom zij met vorige eerbied het waagt tot Uwe Majesteit te naderen, en op geen onderstand van hare familie kunnende hopen en bekend met de welwillendheid en zucht om armen wel te doen van Uwe Koninklijke Majesteit verzoekt zij hoogst derzelver eerbiedig haar in haar lot tegemoet te willen komen door het verleenen van een gratificatie waardoor zij zich zal verlost zien om het slachtoffer der armoede te worden.

Het welk doende
Willempje Eimbers

Juny 1822

Zijn Hoog Doorl. Koninglijke Maiestied

Met alle ootmoed verschulde Eerbied Zoo geeft te kennen in onderdanige Hendrik Janssoon Brink oud 64 Jaar en Wilhelmina Schut oud 66 Jaar Egte Liederen Woonagtig Vaassen Leevende in een Armoedige toestand.

Door hunne hooge Ouderdom niet in staat zijn om haar brood te winnen. Zoo nemen zij ootmoedelijk Haar Toevlugt tot Zijne Hoog Doorl. Koninklijke Maiestied Biddende en Smeekende om Gods Wille Een Gratificasie naar believen van Zijne Maiestied tot kleeding en Dekking tegen de koude Winter.

Verhoopende Den almoogenden God zal Zijn Hoog Doorl. Koninglijke Maiestied en Deszelfs Hoog Doorl. Koninginne en deszelfs Jonge Spruijten Hier met alle voorspoed en hier naar met Eeuwige Zaligheid begenaadigen.

Het welk doende
Hendrik van den Brink en
Wilhelmina Schut Egte lieden
Vaassen Den 24 Juny 1822

Zijne Hoog Doorl. Koninklijke Maiestied

Met alle ootmoed en verschulde Eerbied geeft te kennen een onderdanige Johanna te Water weduwe van Teunis Wenink woonagtig in Vaassen 65 Jaaren oud met een kind in armoedige staat leevende niet in staat haar brood te wiennen verzoekende om Gods Wille een gratificatie naar het believen van Zijne Hoog doorl. Koninklijke Maiestied tot kleding en dekking tegen de bedroefde Winter., verhoopende dat de almoogende God zal zijn Hoog Doorl. Koninklijke Maiestied en desselfs gemallinne en des selfs famielie hier en hier naar met alle voorspoed en zaligheid begenadien het welk ik viellestere zijn Doorl. Koninklijke Maiestied en des selfs Gemalliene met het Jonk gebooren Spruijt dat op den 10 juny den Doop heeft ontvangen te Amsterdam op de gedenkdag van de Haag Water-Waterloo.

Het welk doende
Johanna te Water
Vaassen, den 23 Junij 1822

G.J. Palm
Kosterstraat 5
Vaassen

De Geheimtaal

Enige tijd geleden werd in het "Ampt Epe" een lijstje van woorden gepubliceerd van de zgn. Kremertaal, door meester Palm uit Vaassen welwillend afgestaan.

Naar aanleiding van deze woorden ben ik aan het speuren gegaan om wat meer van deze taal te weten te komen. Het dialect is al moeilijk om daar volledig hoogte van te krijgen, met de geheimtaal is dit nog

veel ingewikkelder. Hoewel bekend is dat mensen die de geheimtaal machtig waren het liefst zwierven in streken waar het dialect gesproken werd, kwam het toch ook in de grote steden voor.

Over de geheimtaal is geschreven door Dr. Moormann, die in 1934 op dit onderwerp promoveerde en door Dr. Enno Endt. Dr. Moormann heeft een tweetal boeken over de geheimtaal geschreven, t.w.: "Bronnenboek" en "De Geheimtaal". Hij deelt daarin ons land in vier invloedsferen in. (Een desbetreffende kaartje hoop ik U t.z.t. nog te laten zien). Dr. Enno Endt heeft een boekje geschreven: "Een taal van horen zeggen". Daarnaast heeft hij alle woorden van geheimtaal, zigeunertaal, boeventaal, dieventaal, "rotwelsch", bargoens enz. verzameld in zijn "Bargoens Woordenboek". De meeste woorden zijn U vast wel bekend. U weet waarschijnlijk dat binnen de gemeente Epe op het "Laar", deze taal ook werd gesproken en nog wordt vertolkt door enkelen. De naam "Laar" duidt op een open plek in het bos. In het verleden hebben hier waarschijnlijk zwervers of troesterbinken, wetsontduikers, nazaten van zigeuners, jonge studenten die niet verder tot priester wilden worden opgeleid, vervolgd om der gerechtigheids-wille, marskramers, veekopers enz., elkaar ontmoet, alle lieden die zich van geheimtaal bedienden om niet in het openbaar herkend te worden.

Moormann probeert nu in zijn boeken aan te tonen dat deze geheimtaal die langs de handelswegen, zoals de zijde- en barnsteenwegen al vroeg in Europa werd verbreid, door vermenging met andere groepen en vaak maar door een vaag contact, weer in andere talen en dialecten te voorschijn kwam. Dr. Endt duidt dit aan met "Taal van horen zeggen". Deze woorden zijn door woordverwisseling en -verandering in andere talen weer tot andere woorden vervormd. De geleerden noemen dit metaforen. Dr. Endt geeft hiervoor een ook U wellicht bekend voorbeeld:

Toen Lodewijk Napoleon op de troon kwam als afgezant van zijn broer Napoleon werd er geroepen: "Vive l'empereur". De mensen maakten hiervan: "Kiek de Lamme zien breur".

Zo is het met geheimtaal ook gebeurd. Via handelslui als de Tjötten uit de Kempen die b.v. de Teuten uit Mettingen ontmoetten, kwamen de woorden tot de mensen, uit die woorden kwamen weer andere of werden tot andere gevormd. Moormann is onder de mensen gegaan, b.v. op de paardemarkten om deze woorden te verzamelen. Het kon gebeuren dat de vader soms weer andere uitdrukkingen gebruikte dan de zoon, vaak ook omdat men bang was in moeilijkheden te geraken. Een drietal eeuwen geleden was er minder geoorloofd dan tegenwoordig!

Aanvankelijk dacht ik dat het Laars een op zichzelf voorkomende Kremertaal was (met daarbij b.v. het Winschoters door zijn grote Joodse invloed), maar nu blijkt dat volgens Moormann dit wel op 20 plaatsen in Nederland voorkomt en kwam, waarvan Moormann ook allemaal woordenlijsten heeft aangelegd. Het Laars komt er echter niet in voor als zelfstandige lijst, maar de woordenschat van het Laars is m.i. groot genoeg om zich daarbij een plaats te verwerven. Dat dit echter niet is gebeurd komt volgens mij omdat men op de Oost Veluwe, volgens taalgeleerden in een overgangsgebied zit, iets wat zowel voor het dialect als de geheimtaal geldt. Als je in een dialectkring zit met mensen uit Oost Nederland voel je je als vertolkster van het OostVeluws als een eenling. Misschien dat het daarom ook zo moeilijk is om het een en ander aan een ieder duidelijk te maken. Daarom meen ik ook te mogen zeggen dat we "De Bink van 't Loar" onrecht aandoen door te stellen dat hij maar wat vertelt. Zijn verhalen over de hut Van Ka en Naddus en de uitdrukkingen die hij bezigt, wat hij vertelt over het Laars, zijn absoluut juist. Dit werd mij vooral duidelijk door het snuffelen in de boeken van Moormann, er zijn naast kleine verschillen ook grote overeenkomsten met andere delen van het land. De verschillen vallen het meest op in de laatste lettergreep

van bepaalde woorden, bv: zitterik = zitteling; mauwerik=mauweling; trapperik=trappeling.

Maar zegt men in de Achterhoek ook niet Gieterling, misschien dat sommige mensen op de Veluwe dit woord nog wel kennen.

De Veluwe leende zich overigens uitstekend voor het verbergen van vluchtelingen door zijn natuurlijke ligging. Ook in Epe zijn nog in de Veldstreek en vroeger in de Papenstraat dergelijke zwervers neergestreken. In de Papenstraat stonden in 't begin van deze eeuw nog drie hutten; er waren er oorspronkelijk zes. De bewoners waren waarschijnlijk afstammelingen van gevluchte joden uit Wagningen. Uit de Veldstreek is van de bewoners niet veel bekend. Heel lang heeft daar nog één hut gestaan, welke werd bewoond door een man die de bijnaam "Natpöttien" had, misschien dat iemand van U daar nog meer over kan vertellen.

In een volgend artikel hoop ik U nog wat meer te vertellen over "De taal van horen zeggen", een zeer interessante, maar ingewikkelde materie.

Tot slot wil ik nog vertellen dat de studie van Moormann en Brouwer mogelijk werd gemaakt door financiële bijdragen, o.a. door de Vereniging tot bevordering van de beoefening der wetenschap onder de katholieken in Nederland. Ook de My. der Ned. Letterkunde droeg hieraan bij.

A.v.d.Bremen-van Vemde

DE SCHAPENTIENDE

Hoe ieder op zijn beurt zijne regten en pligten naar evenredigheid weet te handhaven, is zeker het regt dat er bij de schapentiende, in sommige streken van Gelderland heerscht.

Komt namelijk de tiender om zijne keuze uit de jonge schapen te doen, die soms ten getale van zestig tot honderd toe om hunne moeders dartelende spelen, en niet weten, welk vreemd lot sommigen hunner treffen zal, alsdan begeeft de huisvader zich met zijne gade en oudsten zoon naar den schapenstal, en al hetgeen zij nu van de jonge schapen op den zelfden tijd viervoets van den grond weten op te heffen, is, op eigen regt, tiendvrij.

Maar hoor nu eens welk aardig postuur de hoofdpersoon van het huis aanneemt. Twee lammeren vat hij, in iedere hand één; twee onder de armen, onder iedere arm één; één tusschen de beenen, dat is vijf. Deze vijf knijpt hij nu wel zoo ter dege, dat geen derzelve, hoe zij ook spartelen mogen, (tegen hun eigen welzijn in), hem ontkomen kan.

Al wat hij nu zoo van den grond houdt is zijn eigendom vooruit. De huismoeder vat twee lammertjes, onder iederen arm één; vaak wel de twee, waarvoor zij de meeste zorg gehad heeft. De oudste zoon beproeft reeds of hij er al drie te gelijk van den bodem zoude kunnen heffen, en zoude er zich niet weinig op laten voorstaan, wanneer hij het zoo ver bragt als zijn vader.

Nu kan de tiender aan de overige zijn regt uitoefenen. Zoo lang hij er werk mede heeft, moet het drietal staan met het veertigtal pooten van den grond. Is het werk volbragt, dan mogen de beestjes als van ouds ronddartelen.

Maar waartoe dit regt? Om de billijkheid te handhaven. Het zoude toch eene harde zaak zijn, dat de tiender de beste lammeren uit de kudde mogt medenemen, en de slechtste aan den eigenaar overlaten. Dat kon niet.

Het volk, dat zijne pligten kende, wist er een tweede regt op uit te denken, dat aan de bloed- en krijtende tiende eenige billijkheid gaf. Nu blijven de schoonste lammeren bij de kudde. De tiender mist er slechts één dezer, want van de tien, die vrij werden, zoude er hem slechts één toekomen.

Hij heeft nu het puik van de middelsoort; namelijk van elk overgebleven tiental één. Daarmede kan hij henen gaan.

Hetzelfde wat hier plaats vindt met de schapen, heerscht elders ook met de jonge varkentjes. Slechts daar heeft de huisvader het regt er drie van de kudde uit te kiezen; kan hij er echter twee onder de arm en een tusschen de beenen redden, dan mag hij van geluk spreken. Men zegt, dat dit schreeuwend geslacht uiterst weerbarstig is. Misschien dan ook wel van daar de naam van de krijtende tiende.

Wij voor ons, deze oude gewoonten aanziende, zeggen: onze vaders sloegen den bal nog zoo mis niet in hunne inzettingen.

(Uit: de Geldersche Volksalmanak
1839, blz. 108-110)

Marken en buurschappen (Wissel) 17

Op 13 Mei 1873 beantwoordt de burgemeester de vragen als volgt:

"Onder terugzending van het procesverbaal contra H. Witteveen c.s. mij om verdere inlichtingen gezonden bij Uw missive van 9 dezer L.B. no. 1243 heb ik de eer Ued. Gestr. mede te deelen,
1° dat het perceel van Vijge bestaat uit veengronden die altijd werden afgeturfd, dat de verdachten die turf hebben afgegraven met de bedoeling zich die toe te eigenen, hoewel zij ze toen niet dadelijk hebben vervoerd, daar de turf eerst moet drogen;

- dat het perceel evenwel van de Heer v.d. Feltz weigronnd is, waar vroeger nimmer mogt gegraven worden zodat hier de bedoeling is geweest om het veld of liever de oogst te vernielen.

Al had dus Witteveen de belhamel van alles, in al het overige het grootste gelijk van de wereld, dan zou hij hierin reeds strafbaar zijn, daar dit sinds onheugelijke tijden verboden was.

2° Hierdoor is punt no 2 ook beantwoord; met bepaalde aanduiding er nog bij dat ze niet in gewone heide zijn geweest dāār konden ze niet genoeg vernielen waardoor eens te meer blijkt welke oneerlijke bedoelingen men er mede heeft gehad.

3° Bij het vernielen van die gronden of liever van de oogst dier gronden waren onder anderen meer dan die 4 tijpen wier proces verbaal werd opgenomen ook aanwezig o.a. J.v.d.Vosse, Evert Kasteel, Evert Veenbergen en Jans Witteveen en nog wel 12 anderen allen met schoppen die allen op last van Witteveen daar aan het werk waren.

4° Tot beantwoording van deze vragen dien ik de geschiedenis der gehele zaak weer eenigzins op te halen. Er was vroeger eene door geërfden benoemde commissie waarvan Witteveen voorzitter was, deze heeft in de gehele zaak verschillende rollen gespeeld, te veel om op te sommen....., doch de geheele strijd in Wissel vloeit alleen maar voort uit broodnijd tussen deze H. Witteveen en G.A. Jonker die beide een winkel hebben, elkaar op die wijze alle mogelijke afbreuk willen toebrengen.

Jonker wilde eerst niet verkoopen Toen kwam Witteveen tot onze partij over en wilde wel verkoopen; - daarop hebben wettig opgeroepen vergaderingen der geërfden plaats gehad, waartoe Witteveen ook heeft meedegewerkt evenals Braakman, van Ommen en Bosch, blijkens hun handteekeningen op de daarvan gemaakte notarieele akten, op welke vergadering met algemeene stemmen van de aanwezigen besloten is, alle gronden te verkoopen.

Door mijne bemoeiingen heb ik het gedaan gekregen dat ten laatste alle partijen met verkoop en verdeling te vreden waren, dus ook G.A. Jonker en zie, toen draait Witteveen wêér om en verlaat de vergadering en zegt dat hij met niets te doen wil hebben, dat wij het wel alleen zonder hem kunnen redden.

wij hebben ons natuurlijk aan de grillen van die eene niet gestoord en daarop heeft de verkoop plaats gehad nu handeld hij op deze schandelijke wijze en brengt de buurt in oproer.

5° De beantwoording van punt 4 kan ook eenigzins dienen voor dit punt.

Witteveen is vroeger voorzitter van de commissie geweest over de buurtgronden in Wissel en heeft als inwoner en eigenaar in Wissel ook een zooveelste recht natuurlijk van eigendom op die perceelen gehad evenals de anderen meer niet, zodat hij waarlijk hieruit zijne handelingen wel wat zal kunnen rechtvaardigen.

6° De perceelen zijn nog niet getransporteerd daartoe was de akte van 297 perceelen te werkzaam; doch ze zijn gegrond terwijl er in de konditie der notarieele verkoop eene was opgenomen, dat alle perceelen na de toeslag ten bate en schade komen van de koopers zoodat ze er ook wel veel toe bij of afbrengen, daar het een feit is, dat ze de oogst vernield hebben op grond waar dat altijd verboden was.

7° Witteveen, die zich nog als alleenheerser en voorzitter der commissie beschouwd heeft deze personen bepaald last gegeven om die werkzaamheden daar te verrichten waren dus als het ware daar in dienst.

De Verdachte officieus Witteveen vermeent dat de verkoop nietig is en dat hij daar door evenals vroeger jaren recht had, om turf te laten graven enz. doch nimmer in weigronde zooals thans ook is geschied. Maar zoo zou elke onrechtmatige handeling grond van niet vervolging op kunnen leveren, als de

dader beweerde daartoe in zijn oogen recht te hebben. Als het niet teveel van Ued. is gevraagd dan zou ik U vriendelijk willen verzoeken eens informaties te willen in winnen over deze geheele Wisselse questie bij de Heer Mr. G. Everts P.zn die zich daartoe gaarne bereid heeft verklaard, doorkneed is, (als scheidsrechter) in deze zaak en wel in alle opzigten inlichtingen voldoende kan geven.

Het treurige in deze is dat op bevel van Witteveen de verdere vernielingen doorgaan zoodat de waarde der verkochte gronden zeer vermindert.

Witteveen is tevens op godsdienstig terrein een vreeselijke dweeper, zoodat hij zich thans in deze zaak als Paulus, Luther enz. vergelijkt, zoodat zijn stortvloed van de onzinnigste redenaties geen stoppen is.

Witteveen is	51 jaar oud
--------------	-------------

D.v.Ommen	56
-----------	----

P.Braakman	34
------------	----

en D.Bosch	46 jaar.	terwijl nog
------------	----------	-------------

dient vermeld te worden dat Witteveen wiens huis onlangs is afgebrand, die 3 anderen als timmerlui en metselaar in het werk hebben, om zijn huis weer op te bouwen, en daar gaat dan lustig de borrelfles rond en dan gaan ze zdd te zamen naar de gronden. Zaterdagnacht hebben die een schandelijk bureau-gerucht in de buurt gemaakt en vooral bij G.A. Jonker op de ramen geklopt enz. met meer dan 20 man te zamen waarvan ik bezig ben ook verbaal op te maken.

't Is godgeklaagd dat een zulk een dweeper zulk een buurt zo in beweging kan brengen en dat alleen om broodnijd tegen een andere winkelier, - want dit is werkelijk het fond van de geheele questie. Voor alle verdere inlichtingen verklaar ik mij gaarne bereid.

De Burgemeester

F.Zandstra

Een onbekend tramlijntje

Meermalen is mij gevraagd of ik de oorsprong kon verklaren van de rails, die nog op enkele plaatsen in de bossen tussen Epe en Nunspeet waarneembaar zijn.

Tot voor kort moest ik het antwoord daarop schuldig blijven.

Onlangs echter ontmoette ik de gepensioneerde spoorwegdeskundige Ir.B.W.Colenbrander uit Heemstede, die zijn jeugd in Nunspeet heeft doorgebracht. Hij bleek geheel op de hoogte van verschillende trein- en tramlijntjes daar in de buurt, die toen nog in gebruik waren, en was zo vriendelijk mij een exemplaar te geven van het "Maandblad van de Nederlandsche vereeniging van belangstellenden in het spoor- en tramwegwezen : "Op de rails" van januari 1966 *), waarin een artikel voorkomt, waaraan ik het volgende ontleen:

"In de loop van de vorige eeuw ontstonden op diverse plaatsen op de Veluwe kleine lijntjes Decauville-spoor, waarvan de oorspronkelijke bedoeling thans nog niet in alle opzichten duidelijk is. Zeker is dat de lijntjes voor houtvervoer hebben gediend, waarbij het hout van diverse winningsplaatsen per lorry naar de spoorbaan werd vervoerd om per NCS-spoorwagen verder te worden afgevoerd naar uiteindelijke bestemmingen.

Zo werd in 1878 ten behoeve van een Heer J.Jurriaanse te Kralingen bij km 64.8 van de NCS-lijn Amersfoort-Zwolle ten zuiden van de spoorlijn een laad- en losspoor aangelegd. Van deze plek af, die ongeveer twee kilometer van station Nunspeet

*) Dit tijdschrift-nummer wordt opgenomen in de boekencollectie "Geschiedenis Epe" van de Gemeente Epe, welke is ondergebracht in de Openbare Lees-zaal en bibliotheek alhier.

verwijderd lag, en die men op oude atlassen wel aangevond vindt met de naam Kijkuit, liep in zuidoostelijke richting een smalspoorlijntje van enige kilometers lengte. Via Nieuw-Soerel bereikte men een plek, die de naam Pasop draagt, vervolgens liep het spoor een eindje door in de richting van Gortel. Eens per dag, omstreeks twee uur in de namiddag, verscheen bij het laadspoor een NCS-locomotief, die de op het laadspoor staande wagens, gevuld met het per Decauville-baan aangevoerd Veluwe hout, verder ging brengen.

Ook toen de NCS-baan in 1903 was verdubbeld bleef het laadspoor als apart op het zuidelijke spoor aansluitend extraspoor gehandhaafd. Bij dit punt werd in 1907 zelfs een dubbele baanwachterswoning gebouwd.

In 1917 werden de eigendommen van de heer Jurriaanse verkocht aan Staatsboschbeheer. Daar men vond dat hier ernstige rooibouw was gepleegd werd de ontbossing vrijwel stopgezet. De lijn werd nog wel gebruikt voor andere doeleinden, zoals aanvoer van materialen voor aanleg van verharde wegen. In november 1923 werd de naam "Jurriaanse-spoor" omgedoopt in "Aansluiting Staatsboschbedrijf Nieuw-Soerel"; in oktober 1935 werd dit spoor door NS opgebroken.

Op de bewuste Decauville-lijn schijnt men steeds met paardetractie te hebben gereden. Het was overigens niet de enige dergelijke lijn, want in de buurt van Hulshorst heeft men er ook twee gekend".

In dit artikel, ondertekend met "Dpc" (Duparc), wordt verder nog gedetailleerd ingegaan op een andere lijn, die van Nunspeet in de richting van Saxenheim en Vierhouten liep en die oorspronkelijk in verband zou hebben gestaan met goudwinningspogingen op de Veluwe, maar dit lijkt mij buiten het bestek van "Ampt Epe" te gaan.

Het raadsel van de rails in de bossen bij Nieuw-Soerel lijkt hiermee echter wel opgelost.

Diepenhorst

P.S. Door Mej.Berkhout werd ik attent gemaakt op de vraag van de heer Montenberg in "Ampt Epe" april 1966 naar de herkomst van een oud smalspoortramwagentje.

Ik heb hem ondertussen van mijn gegevens op de hoogte gesteld.

Dph.

De heer K.Meijer legt secretariaat "Stichting Behoud" neer.

Afscheid nemen is altijd moeilijk en zeker in dit geval, wanneer de initiatiefnemer en secretaris van de "Stichting Behoud", de heer K.Meijer, de tijd gekomen vindt om het secretariaat neer te leggen.

Toen in begin van de jaren 60 in de Gemeentelijke Monumentencommissie bleek, dat deze Commissie slechts zeer beperkt in haar activiteiten is, kwam van de heer Meijer het idee een stichting in het leven te roepen, die de mogelijkheid zou krijgen roerende en onroerende goederen bijeen te brengen uit de historie van Epe en deze te bewaren voor het nageslacht. Na veel besprekingen kwam de "Stichting Behoud" tot stand en deze kreeg reeds meteen werk, doordat direct een van de oudste en gave boerderij gekocht kon worden: "Hagedoorns Plaatse" uit 1715. In de loop der jaren kwam daar - vaak na veel moeite - bij "Hans en Grietje", Wachtelenbergweg 9 en "Het Hemeltje", Vlijtweg 31.

Beide laatsten zijn onder architectuur van de heer Meijer reeds gerestaureerd, terwijl door bemiddeling van "Stichting Behoud" het boerderijtje Wisselseweg 80 in veilige handen werd gebracht en ook onder architectuur van de heer Meijer werd gerestaureerd. Helaas is het, ondanks veel werk en veel initiatieven van de heer Meijer nog niet gelukt "Hagedoorns Plaatse" onder handen te nemen. Maar behalve deze, voor het dorp zo belangrijke

gespaarde en gerestaureerde huizen, heeft de heer Meijer, via "Stichting Behoud" allerlei initiatieven ontplooid, waarbij ik denk aan de boerderijdagen met Gelderse Koffietafel in de "Hagedoorns Plaatse", het bijeen brengen van gereedschappen en meubelen, die op een boerderij thuis horen. Maar ook zijn vele lezingen over monumenten, om daarbij begrip en medewerking te krijgen voor de Stichting, zijn voortdurende inspanning om contribuanten te krijgen, waardoor de mogelijkheden van de Stichting groter werden. Mede door zijn initiatief en werk was het mogelijk goede contacten op te bouwen met Rijksmonumentenzorg, de Boerderijenstichting van het Openluchtmuseum, het Gelders Oudheidkundig contact en meerdere instanties.

Het is zijn visie en zijn enthousiasme geweest, die "Stichting Behoud" gemaakt heeft tot wat het nu is, een begrip in Epe en ook in de Provincie, rustend op een stevig fundament en in staat om door te gaan.

Wij van de "Stichting Behoud" zijn de heer Meijer zeer dankbaar voor alles wat hij voor de Stichting gedaan heeft en wij zullen hem node missen. Wij wensen hem nog vele gezonde jaren toe in Eefde.

Het secretariaat is nu in handen van de heer F.Zandstra, Wildkamp 50, Epe. Wij weten, dat het in goede handen is en wij hopen, dat ook de heer Zandstra, nu als secretaris, zijn beste krachten zal blijven geven aan de "Stichting Behoud".

G.S.van Lohuizen
voorzitter "Stichting Behoud"

BOEKAANKONDIGING

Lanting, J.N., en J.D.van der Waals,

Laat-neolitische grafheuvels bij Vaassen en Maarsbergen, bewerkt naar gegevens van Mr.A.L.Tromp over opgravingen in 1941 van Dr.F.C.Bursch, met:
Aanvullend onderzoek 1970-1971. With English Summary.

(In: Oudheidkundige mededelingen van het Rijksmuseum van oudheden te Leiden. Jrg.LII, 1971, blz.93-127 verschenen in maart 1973).

Nicolaes van Geelkercken.

Een Gelders kartograaf uit de 17e eeuw.
 Uitgeg. door de Vereniging "Vrienden van het Stedelijk Museum" te Zutphen. Walburg Pers.1972.32 blz.
 krtn.tabn. en literatuuropgaven.

Geboren ± 1585, sinds 1630-1657 landmeter van het Vorstendom Gelre en de Graafschap Zutphen.
 Tekende de kaarten met de hand en was tevens een begaafd graveur, uitgever en vertaler.

Bevat ook een kaart van de Veluwe.

Alve, (pseud. van A. van de Bremen-van Vemde),

"De haërbaërg an de Hessenweg."

(In: De Moespot, 3 maandelijks tidschrift van het Verbond van Neersasse schrieverskringen.

16e jrg.1973 blz.21-22)

Een vroeger voorval in een oude herberg, in Epe's dialect geschreven.

Alberts, A.A., Leven op de rand. Uit de geschiedenis van Apeldoorn. 1973.

Geeft een duidelijk beeld over de middeleeuwen op de Veluwe en het leven van de boeren daar (aldus reeds aangehaald door de heer van Lohuizen in zijn artikel op blz. 2).

Kruseman's Uitg.Mij.1973, afbn. en krtn.

Inhoud:

De bomen en het bos.

Het land naast de rivier.

De koning komt.

De anderen komen.

Boeiende beschrijving hoe Apeldoorn - reeds in 793 genoemd - is geworden wat het nu is.

Wentzel, G., Veluws oorlogsdagboek, Nederlandse historien. Berkel en Rodenrijs.1972.251 blz. afbn.facs.

Vanaf 1943, toen de 2e wereldoorlog in een beslissend stadium kwam (de Duitse nederlaag begon zich af te tekenen) worden hier de plaatselijke gebeurtenissen, die naar een climax van onderdrukking en gewelddadigheden groeien, vermeld en kort beschreven.

Met de vele afbeeldingen en facsimilés van Duitse verordeningen en "Ausweisen" komt de sfeer duidelijk boven.

Behalve berichten over het verloop van de totale strijd aan alle fronten, gaat het dagboek in hoofdzaak over de Noord Veluwe (schrijfster maakte deze jaren mede, als inwoner van Oldebroek)

Epe wordt slechts hier en daar voor enkele feiten genoemd (blz.19, 50, 64, 103, 106, 112, 139, 141, 204, 208, 234).

Jonge, J.de, De agrarisch-sociale voorlichting in het gebied Epe/Heerde. Amsterdam.V.U.1973.

XII, 285 blz.tabn. Bevat literatuuropgave. (Diss.)
 Uitvoerig, breed opgevat verslag van een evaluatieonderzoek in de periode 1963-1970 in het gebied Epe/Heerde met medewerking van vele voorlichters werkzaam in dit gebied, helpers, enquêteurs en enquêtrices, bedrijfshoofden in de landbouw en instanties op landbouw-economisch en sociaal-wetenschappelijk gebied. Met massa's gegevens.

Berichtje Penningmeester

Indien U over 1973 en / of voorgaande jaren nog contributie verschuldigd bent, dan vindt U ingesloten een formulier, waarop één en ander is aangegeven.

Uiteraard kunt U ook nu reeds Uw contributie 1974, zijnde f 5,- overmaken op giro: 1194015, t.n.v. Penningmeester "Ampt Epe", Dellenparkweg 8, Epe.

I N H O U D

blz.

Geschiedenis van Epe 3	
door G.S.van Lohuizen - - - - -	2
De dure Chirurgijn	
door W.Terwel - - - - -	5
De begraafniskosten van Weyntje Decemers	
door W.Terwel - - - - -	6
Verzoeken om hulp in 1822	
door G.J.Palm - - - - -	7
De Geheimtaal	
door A.v.d.Bremen-van Vemde - - - - -	9
De Schapentiende	
(uit de Geldersche Volksalmanak	
van 1839) - - - - -	13
Marken en buurschappen 17	
door F.Zandstra - - - - -	14
Een onbekend tramlijntje	
door Dr. I.N.T.Diepenhorst - - - - -	18
De heer K. Meijer legt secretariaat	
"Stichting Behoud" neer	
door G.S.van Lohuizen - - - - -	20
Boekaankondiging:	
Lanting, J.N. en J.D.van der Waals,	
Laat-neolitische grafheuvels bij	
Vaassen 1971 - - - - -	21
Nicolaes van Geelkercken. 1972 - - - - -	22
Alve (A.v.d.Bremen-van Vemde),	
"de haärbaërg an de Hessenweg" - - - - -	22
Alberts, A.A., Leven op de rand. 1973 - - - - -	22
Wentzel, Gé, Veluws oorlogsdagboek. 1972. - - -	23
Jonge, J.de, De agrarisch-sociale	
voorlichting in het gebied	
Epe/Heerde. 1973. - - - - -	23
Berichtje Penningmeester - - - - -	23